

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Loona Paula Peetso

**Elamustele orienteeritus kõrge ja madala ATH skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel
ametikohtadel töötavatel noortel täiskasvanutel**

Uurimistöo

Juhendaja: Triin Kurrikoff, PhD (psühholoogia)

Läbiv pealkiri: Elamustele orienteeritus ettevõtlike ametikohtade ja ATH sümptomite lõikes

Tartu 2023

Elamustele orienteeritus kõrge ja madala ATH skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel töökohtadel töötavatel noortel täiskasvanutel

Lühikokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli uurida elamustele orienteeritust ametialase ettevõtlikkuse ning aktiivsus- ja tähelepanuhäire (ATH) sümptomite kontekstis. Valim moodustus Eesti laste isiksuse-, käitumise ja terviseuuringu (ELIKTU) kohandatud vanemast kohordist ($N = 418$, keskmine vanus 33,6 aastat). ELIKTU-s kasutati Hüvehimulisuse küsimustiku elamustele orienteerituse skaalapoolt ja *Adult ADHD Self-Report Scale*'i eestindatud versiooni. Koostöös juhendajaga kategoriseerisime valimi ametialaselt ettevõtlikeks ja mitteettevõtlikeks, juhindudes Hollandi *Occupational Themes*'ist. Uurimistöö tulemusena leidsin, et kõrge ATH üld- või sõeltesti skooriga ametialaselt ettevõtlikud inimesed ei olnud teistest kõrgema elamustele orienteerituse skooriga. Lisaks selgus, et kõrges ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis oli ettevõtlikke mehi statistiliselt oluliselt rohkem kui madalas ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis. Tundub, et suurem elamustele orienteeritus pigem ei anna ATH sümptomite puhul lisaväärtust ettevõtlikkuse osas. Samas meeste puhul just ATH hüperaktiivsuse, kuid mitte ATH tähelepanematuse sümptomid, võivad soodustada ettevõtlikel ametikohtadel töötamist.

Märksõnad. elamustele orienteeritus, aktiivsus- ja tähelepanuhäire, ettevõtlikkus, hüperaktiivsus

Reward Openness in Young Adults Working in Enterprising and Unenterprising Positions with High and Low ADHD Scores

Abstract

The aim of the present research paper was to study reward openness in the context of positional enterprisingness and symptoms of attention deficit and hyperactivity disorder (ADHD). The sample consisted of customized older cohort from The Estonian Children Personality, Behaviour and Health Study (ECPBHS) ($N = 418$, mean age 33,6 years). In ECPBHS The Reward Openness and Insatiability Scale's reward openness subscale and ADHD Self-Report Scale's Estonian version were used. In cooperation with supervisor we categorised the sample to enterprising and unenterprising positions, with guidance from Holland's Occupational Themes. As a result of the study I found that positionally enterprising people in high ADHD total or screen scoregroups did not have a higher reward openness score than others. In addition it occurred that there were statistically significantly more enterprising men in high than low ADHD hyperactivity scoregroup. It seems that higher reward openness does not rather give extra value to enterprisingness in the case of ADHD symptoms. For men ADHD hyperactivity but not ADHD inattentiveness symptoms can conduce to working in enterprising positions.

Keywords. reward openness, attention deficit and hyperactivity disorder, enterprisingness, hyperactivity

Aktiivsuse- ja tähelepanuhäire (edaspidi ATH) on püsiv neuroarenguline häire, mille levimuseks on leitud meta-analüüsis 4-13,3%, esinedes enim vanuses 13-18 aastat (keskmiselt 8,0%) ja vähim täiskasvanute seas (keskmiselt 5%) (Willcutt, 2012). ATH-l on kolm alatüüpi: tähelepanematuse, hüperaktiivsuse/impulsiivsuse ja segatüüp. Tähelepanematuse alatüüpi iseloomustavad raskused tähelepanu hoidmisel, kuulamisel, keskendumisel, ülesannete lõpetamisel, planeerimisel ja tegevuste jätkamisel. Hüperaktiivsuse/impulsiivsuse alatüübile on omased paigalpüsimatus, motoorne rahutus, lärmakus, impulsiivsus ja kannatamatus. Segatüübi puhul esineb mõlema eelneva alatüübi sümptomeid (APA, 2013). Kuigi häire mõjub üldiselt negatiivselt isiku hakkamasaamisele (APA, 2013), nt võib olla sotsiaalne suhtlus raskendatud töömälus olevale infole keskendusraskuste tõttu (Kohler jt, 2011), siis on ettevõtluses leitud ATH-st või selle sümptomitest olevat ka kasu (Lerner jt, 2019; Verheul jt, 2015; Yu jt, 2021). Näiteks on ATH sümptomitega ettevõtjad innovatiivsed, proaktiivsed (Yu jt, 2021) ning julgevad võtta riske (Yu jt, 2021; Verheul jt, 2015; Wismans jt, 2020). Seepärast on oluline uurida, kas ettevõtlikel ametikohtadel töötamine võib ATH sümptomitega inimestele sobida.

ATH mõju töötamisele

ATH-ga inimesed on võrreldes tavapopulatsiooniga tööturul keerulisemas seisus. ATH diagnoosiga inimesi on kaks korda rohkem alla 9 klassi haridusega inimeste (Lopez jt, 2015) ja üle kahe korra vähem kõrghariduse omandanute seas (Halmøy jt, 2009), mis juba iseenesest võib piirata nende võimalusi tööturul. Nende tööhõive on 10.3%-55% madalam kui vastavatel üldpopulatsioonidel (Anker jt, 2019; Halmøy jt, 2009). Lisaks on ATH-ga inimesed teistest rohkem nii haiguslehel kui ka rehabilitatsioonis (Halmøy jt, 2009) ja kaotavad häire tõttu 35 tööpäeva aastas (Kessler jt, 2005). Seega on kindel, et vajadus ATH-ga inimeste tööalase toimetuleku parendamiseks on olemas.

Töötuse ja tööprobleemide kohta ATH alatüüpide lõikes on leitud erinevaid tulemusi. Fuermaier jt (2021) leidsid tugeva positiivse seose tähelepanematuse sümptomite ja tööprobleemide vahel. Tööl olles on nende probleemid seotud eelkõige nende enda kõrgetele ootustele vastamisega või oma potentsiaali rakendamisega ja vähemal määral negatiivsete töötulemustega (Fuermaier jt, 2021). Töötusega on seostatud eelkõige segatüüpi ja tähelepanematuse tüüpi ATH-d (Halmøy jt, 2009). Siiski on ka uuringuid, kus alatüüpide vahelisi erinevusi tööhõives ei leitud (Anker jt, 2019). Siinkohal on oluline välja tuua, et mainitud uuringutes on ATH hüperaktiivsus/impulsiivsus alatüüp suurel määral alaesindatud (Halmøy jt, 2009; Fuermaier jt, 2021) või täiesti puudu (Anker jt, 2019). Seetõttu ei saa teha

nende uuringute põhjal põhjanevaid järeldusi alatüüpide erinevuste kohta seoses töötuse ja tööprobleemidega.

ATH seosed ettevõtlusega

Üks valdkond, kus ATH sümptomid võivad tulla ka kasuks, on ettevõtlus. Mitmes uuringus on leitud, et ATH või selle sümptomid on positiivselt seotud ettevõtlusplaanidega (Lerner jt, 2019; Verheul jt, 2015; Yu jt, 2021). Positiivset seost võiks osaliselt selgitada ATH sümptomite puhul suurem riskide võtmine (Verheul jt, 2015). Hüperaktiivsuse sümptomid on seotud ettevõtlikkusega (Wismans jt, 2020) ja muudavad ettevõtlikumaks läbi elamustele orienteerituse (*sensation seeking*) ja vähese ettekavatsemise (*lack of premeditation*) (Wiklund jt, 2017). Näiteks vähese ettekavatsemisega inimesed keskenduvad vähem ettevõtlustegevuse võimalikele negatiivsetele tagajärgedele ning seega on nad ka suurema tõenäosusega valmis proovima kätt ettevõtluses (Wiklund jt, 2017). Tähelepanematuse sümptomitega ei ole aga sarnaseid seoseid leitud (Wiklund jt, 2017; Yu jt, 2021; Wismans jt, 2020). Kokkuvõtlikult võib öelda, et just hüperaktiivsuse, kuid mitte tähelepanematuse, sümptomid tulevad ettevõtlusvaldkonnas kasuks.

Siiski on tulemusi selles valdkonnas mitmesuguseid. Näiteks leiti kahes uuringus, et hüperaktiivsuse sümptomid olid positiivselt seotud mõne ettevõtlusfaktoriga, nt enesele töö pakkumise (*self-employment*) (Verheul jt, 2016) või ettevõtlikku suundumusega (*entrepreneurial orientation*) (Wismans jt, 2020). Kui aga vaadati seoseid üldiselt ATH ja vastava ettevõtlusfaktori vahel ilma ATH alatüüpe eristamata, olid tulemused erinevad: kuigi enesele töö pakkumise ja ATH vahel oli samuti positiivne seos (Verheul jt, 2016), siis ATH ning ettevõtliku suundumuse vahel seost ei olnud (Wismans jt, 2020). Siiski võib eeldada, et erinevad tulemused tulenevad valimite erinevustest alatüüpide esindatavuses.

Siiani on ATH või selle sümptomite seoseid uuritud konkreetselt ettevõtjaks hakkamise plaanidega (Verheul jt, 2015; Lerner jt, 2019; Wiklund jt, 2017) või ettevõtjate valimil (Yu, 2021; Wismans jt, 2020). Ettevõtlikkus on aga laiem kui ettevõtja olemine, mistõttu ei ole need uuringud ettevõtlikkuse kui toimetulekut toetava omaduse headeks näitajateks. Ettevõtlikud inimesed on head teiste juhtimises, tunnevad end selles rollis tugevana, väldivad töökohti, kus on vaja pikaajalist vaimset pingutust, ning võivad olla peale ettevõtjate ka teiste ametite esindajad (nt müügimehed, poliitikud, juhatajad jt) (Holland, 1959, viidatud Holland, 1963).

Elamustele orienteeritus kui ettevõtluse soodustaja

Nagu eelnevalt mainitud, on leitud, et ATH hüperaktiivsuse sümptomid muudavad elamustele orienteeritumaks, mis omakorda muudab ettevõtlikumaks (Wiklund jt, 2017). Elamustele orienteeritus on „kaldumus otsida ning nautida põnevust tekitavaid tegevusi ja avatus uutele, ka potentsiaalselt ohtlikele, kogemustele“ (Whiteside & Lynam, 2001, lk 686). Selle mõju ettevõtlusele või ettevõtlikkusele on uuritud erinevatel valimitel. Patton jt (2018) leidsid kiirreageerijaid (tuletõrjujaid, politseinike jt) uurides, et elamustele orienteeritus oli nõrgas positiivses seoses ettevõtlikes tegevustes osalemisega. Ka ekstreemsportlaste peal tehtud uuring näitas, et suurema elamustele orienteeritusega inimesed väljendasid rohkem ettevõtlikku entusiasmi, soovides juhtida organisatsiooni, mis muudab maailma paremaks (Wymer jt, 2008). Samas funktsionaalsete töötulemuste (nt juhtimisoskus, pühendumus, rahulolu) ennustamiseks ainult suurest elamustele orienteeritusest ei piisa: seejuures tuleks olla ka eesmärgile orienteeritud (Jackson jt, 2009). Need tulemused viitavad, et elamustele orienteeritus on potentsiaalseks ettevõtluse või ettevõtliku käitumise toetajaks.

Üldiselt ei ole ATH või selle sümptomitega inimesed elamustele orienteeritumad kui teised (Linhartová jt, 2020; Lopez jt, 2015; Pedersen jt, 2016) või on seosed ATH ja elamustele orienteerituse vahel väga nõrgad (Pulver jt, 2020). ATH alatüüpide või erinevate sümptomite lõikes on tulemused mitmekesisemad. Lopez jt (2015) leidsid, et segatüüpi ATH-ga inimesed olid suurema elamustele orienteeritusega kui tähelepanematuse tüüpi ATH-ga. Hüperaktiivsuse tüüpi ATH grupp oli uuringust puudu. Samas tulid Milleri jt (2003) uuringust välja nõrgad positiivsed seosed nii ATH hüperaktiivsus- kui tähelepanematussümptomitega. Võib arvata, et erinevate tulemuste taga on valimilised erinevused. Nimelt Milleri jt (2003) uuringus olid valimiks tavalised katseisikud, kuid Linhartová jt (2020), Lopez jt (2015) ja Pedersen jt, (2016) uuringutes oli ATH diagnoosiga valimi või valimigrupp. Kuigi ATH ei taga suuremat elamustele orienteeritust (Linhartová jt, 2020; Lopez jt, 2015; Pedersen jt, 2016), on võimalik, et suurem elamustele orienteeritus ainult ATH sümptomite puhul suurendab ettevõtlikku käitumist.

Ühed populaarsemaid mõõtevahendid elamustele orienteerituse jaoks on Whiteside'i ja Lynami (2001) UPPS (Urgency, Premeditation, Perseverance and Sensation Seeking) Impulsive Behavior Scale ja selle edasiarendus UPPS-P (Lynam jt, 2006). Neid on kasutatud mitmetes eelnevalt mainitud uuringutes (Wiklund jt, 2017; Lopez jt, 2015; Linhartová jt, 2020; Miller jt, 2003; Pedersen jt, 2016). UPPSi elamustele orienteerituse alaskaala miinuseks võib pidada poolte väidete tegevuselist konkreetsust, näiteks „Ma tahaksin õppida lennukiga

lendama.“ (Whiteside & Lynam, 2001). Kindlate tegevustega võivad olla inimestel omad seosed, mis ei sõltu tegelikult nende elamustele orienteeritusest. Näiteks kui indiviid on olnud traumeerivas lennuõnnetuses, siis on tema vastus „Ma tahaksin õppida lennukiga lendama.“ väitele mõjutatud väga palju sellest kogemusest. See vähendab UPPS ja UPPS-P konstruktivaliidsust. Seepärast on oluline olla avatud ka teistele elamustele orienteeritust mõõtvaid skaalade kasutamisele, millel seesugust miinust ei ole.

Soolised erinevused

ATH väljendub meeste ja naise puhul erinevalt (Carucci jt, 2022). Meeste puhul esineb rohkem hüperaktiivsuse sümptomeid, eksternaliseeritud probleeme, füüsilist agressiooni ja impulsiivsust. Naised on rohkemate tähelepanematuse sümptomite, internaliseeritud probleemide ja verbaalse agressiooniga. Naiste seas levinumad sümptomid pole tihti nii nähtavad ega mõjuta teisi inimesi sama tugevalt võrreldes meestega. See võib selgitada, miks naised saavad ATH diagnoosi harvem ja hilisemas eas (Carucci jt, 2022). On võimalik, et rohkemate hüperaktiivsussümptomite tõttu, mis on positiivses seoses ettevõtlikkusega (Wiklund jt, 2017; Wismans jt, 2020), on just ATH või selle sümptomitega mehed ettevõtlikumad kui ATH või selle sümptomitega naised. Seepärast on kindlasti oluline uurida seoseid ettevõtluse/ettevõtlikkuse ja elamustele orienteeritusega ka sugude lõikes.

Probleemiks on ka üldine meeste ülekaal siiani selles valdkonnas tehtud uurimustes. Mehi on uurimustes reeglina rohkem kui naisi (Linhartová jt, 2020; Lopez jt, 2015; Pedersen jt, 2016; Wiklund jt, 2017; Wymer jt, 2008; Wismans, 2020), kuigi on ka uuringuid, kus meeste ja naiste jaotus on peaaegu võrdne (Miller jt, 2003; Verheul jt, 2015; Verheul jt, 2016). Meestepõhiste valimite tõttu oleks mitmete uuringute tulemuste laiendamine kogu populatsioonile ennatlik.

Samuti on soolisi erinevusi naiste ja meeste ametialases jaotumises. Rohkem mehi töötab näiteks ehitus-, veondus- ja kaubandus-, energeetika ja põllumajandusvaldkonnas, rohkem naisi tervishoiu ja sotsiaalhoolekande, haridus-, jaekaubanduse ning majutus- ja toitlustusvaldkonnas (Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, 2021). Erinevus on eriti suur juhtivate töökohtade osas, mida võib kirjeldada kui rohkem ettevõttevõtlikkust vajavaid. Eestis oli 2013. aastal suurorganisatsioonide juhatuse liikmetest naised ainult 8,1%, tegevjuhtidest alla 1% (European Commission, Directorate-General for Justice, 2013). On leitud, et naisjuhtide vähesus võib tuleneda näiteks erinevustest võimu motivatsioonis

(Hernandez Bark jt, 2016) ja ühiskonna vaadetest soorollide osas (Eagly & Karau, 2002, viidatud Hernandez Bark jt, 2016).

Uurimistöö eesmärk

Uurimistöö eesmärgiks on uurida elamustele orienteeritust ettevõtlikkuse ja ATH sümptomite kontekstis. Seejuures hindan ettevõtlikkust laiemalt kui ainult ettevõtlust ning elamustele orienteeritust kui sotsiaalsete elamuste ja põnevuse otsimist üldisemalt. Eelnevalt väljatoodud kirjandusele tuginedes püstitan järgnevad hüpoteesid ja uurimisküsimuse:

H1: Kõrge ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ettevõtlikud inimesed on kõrgema elamustele orienteerituse skooriga võrreldes ettevõtlike madala ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ning mitteettevõtlike inimestega.

H2: Kõrges ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis on ettevõtlikke mehi statistiliselt oluliselt rohkem kui madalas ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis.

Uurimisküsimus: Kuidas erinevad elamustele orienteeritus ja selle alaskaalade skoorid ettevõtlikkustasemete, soo ning ATH üld-, sõeltesti, hüperaktiivsuse ja tähelepanematus skoorigruppide lõikes?

Meetod

Valim

Uurimistöö valim koosnes Eesti laste isiksuse-, käitumise ja terviseuuringu (ELIKTU) vanema kohordi 2016. aasta mõõtmise andmetest ($N = 504$, 211 meest ja 293 naist, keskmine vanus 33,5 aastat). Uurimistöö valimist jäeti välja 86 inimest, kelle puudulike vastuste tõttu polnud võimalik neid kategoriseerida ettevõtlikeks või mitteettevõtlikeks. Seega oli lõplik valimis 418 inimest (M 197 ja N 221, keskmine vanus 33,6 aastat). Puuduolevate andmete tõttu ka teises vastustes, varieerub valimi suurus olenevalt analüüsist.

ELIKTU läbiviimise põhimõtteid on detailsemalt kirjeldatud raamatus „Lapsest täiskasvanuks, Eestis. ELIKTU 1998-2015“ (Harro jt, 2015). 2016. aasta mõõtmine viidi läbi analoogselt eelmiste aastate mõõtmistele. Uuringus osalesid Tartu linna ja Tartumaa koolide õpilaste kaks kohorti: 3. klassi (noorem kohort, keskmine vanus 9 aastat) ja 9. klassi õpilased (vanem kohort, keskmine vanus 15 aastat). Nõusoleku uuringus osalemiseks andsid 1998/99. aastal 54 kooli (kutsed said 56), kellest valiti juhuslikult 25. Samuti võttis koole valiv arvutitarkvara arvesse õpilaste arvu koolide vastavates klassides. Kirjalik nõusolek

osalemiseks saadi 79,1% ($N = 1176$) kutsutud õpilastelt ja nende vanematelt, neist vanemas kohordis oli 593 õpilast. Uuringu raames toimus mõlema kohordiga 4 mõõtmist: noorema kohordiga aastatel 1998, 2004, 2007 ja 2014; vanema kohordiga aastatel 1998, 2001, 2008 ja 2016. Aastate jooksul lahkus või lisati erinevatel põhjustel valimisse õpilasi. ELIKTU uuring on heaks kiidetud Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee poolt.

ATH sümptomite mõõtmine

ATH mõõtmiseks täiskasvanutel kasutati uuringus Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) *Adult ADHD Self-Report Scale*'i (ASRS) eestindatud versiooni (Kessler jt, 2005; Kiive & Harro, 2013; Kiive jt, 2014). Tegemist on enesekohase küsimustikuga, mis koosneb DSM-4 ATH A kriteeriumite põhjal moodustatud 18 küsimusest. Iga küsimuse juures peab vastaja hindama oma käitumist ja tundeid viimase 6 kuu jooksul 5-palli skaalal (0 - mitte kunagi, 1 - harva, 2 - mõnikord, 3 - sageli, 4 - väga sageli). ASRS koondskoor koosneb kõigi küsimuste summast (maksimaalne skoor 72). 6 esimest küsimust moodustavad ASRS sõeltesti, mis on kiire ja tõhus häire olemasolu ennustaja (maksimaalne skoor 24). Sõeltestis on 4 tähelepanematusse ning 2 hüperaktiivsuse väidet. Nii hüperaktiivsuse kui tähelepanematusse skoor moodustub 9 väitest (mõlema puhul maksimaalne skoor 36).

Elamustele orienteerituse mõõtmine

Elamustele orienteeritust mõõdeti Hüvehimulisuse küsimustiku (*The Reward Openness and Insatiability Scale*'i (ROIS)) (Pulver jt, 2020) elamustele orienteerituse skaalapoolega. Küsimustik on koostatud erinevate hüvetundlikkust mõõtvate skaalade Eesti versioonide põhjal ja koosneb 28 väitest, mis jagunevad nelja alaskaala vahel: põnevus, sotsiaalsed elamused, kontrollimatu kulutamine ja himudele allumine. Neist kaks esimest moodustavad omakorda elamustele orienteerituse skaalapoole ja kaks viimast vajaduste rahuldamisele orienteerituse skaalapoole. Põnevuse alaskaala hindab inimese kalduvust otsida uusi kogemusi ja põnevust (nt „Ma naudin põnevust“, „Ma tahan pidevalt uusi asju tundma õppida“). Sotsiaalsete elamuste alaskaala seostub sotsiaalsuse ja sotsiaalse suhtlusega (*social exchange*) suuremates gruppides (nt „Mulle meeldib viibida sündmuste keskel“, „Ma kardan suhtlemist alustada“ (ümbERPööratult)). Küsimustele vastati 4- või 5-palli skaaladel. ROIS hindab elamustele orienteeritust laiemalt ega piira seda nii palju konkreetsete tegevustega kui UPPS või UPPS-P.

Ametkohtade kategoriseerimine ettevõtlikeks ja mitteetevõtlikeks

Ameti ettevõtlikkuse hindamiseks kasutasin uuringu avatud küsimust „Kellena te töötate?“. Sellele küsimusele vastasid u 75% inimestest spetsiifilise ametinimetusega, mis teiste omadega ei kattunud. Kategoriseerisime juhendajaga eraldi ametid Hollandi *Occupational Themes*'i (1992) alusel ettevõtlikeks ja mitteetevõtlikeks. Minu ja juhendaja hinnangud kattusid 331 inimese puhul (79,2%). Seejärel paigutasime mittekattunud ametid arutelu käigus vastavatesse kategooriatesse, mille tulemusena oli ettevõtlikke ametikohti 22,2% ja mitteetevõtlikke ametikohti 77,8%. Uurimistöö vältel kasutan lihtsuse mõttes ettevõtlik olemist ja ettevõtlikul ametikohal töötamist sünonüümidena.

Samuti hindasin küsimuse „Palun märkige, kuhu te end klassifitseeriksite“ alusel meie hinnangute ja inimeste enda hinnangute kokkulangevust. Hollandi *Occupational Themes*'i (1992) põhjal kuuluvad ettevõtlikud inimesel eelkõige juhtide ja kõrgemate ametnike kategooriasse. Enda klassifitseerimisel oli küsimustikus valikus 9 ametikategooriat, mis põhinesid *International Standard Classification of Occupations*'il (ISCO-08) (International Labour Organization, 2012): juhid, kõrgemad ametnikud (9,9%); tippspetsialistid (14,5%); keskastme spetsialistid ja tehnikud (32,4%); ametnikud (5,8%); teenindus- ja müügitöötajad (16,9%); põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised (0,5%); oskus- ja käsitöölised (10,7%); seadme ja masinaoperaatorid (3,9%); lihttöölised (5,3%). 93-st meie hinnangul ettevõtlikust inimesest töötas nende enda hinnangu kohaselt juhtival positsioonil 31 inimest (33,3%) ja 322-st meie hinnangul mitte-ettevõtlikust nende enda hinnangul mitte juhtival positsioonil 312 inimest (96,9%). 5 inimest ei olnud end ise klassifitseerinud.

Statistiline analüüs

Statistiliste analüüside läbiviimiseks poolitasin kõigepealt valimi ATH üld-, sõeltesti, tähelepanematuse ja hüperaktiivsuse skooride alusel mediaani pealt kaheks nii, et tekkisid vastavalt mediaaniga võrdse või kõrgema skooriga grupp (kõrge skoorigrupp) ja mediaanist madalama skooriga grupp (madal skoorigrupp). Näiteks kõrge ATH üldskoori grupi moodustasid need, kelle ATH üldskoor oli koguvalimi ATH üldskoori mediaaniga võrdne või kõrgem. Elamustele orienteerituse ja selle alaskaalade skooore käsitlen pidevate tunnustena.

Uurimisküsimuse uurimiseks ja hüpoteeside testimiseks viisin läbi üksteist faktoriaalset dispersioonanalüüsi (ANOVA), kaheksa hii-ruut testi ja ühe Kruskal-Wallise testi, sest Levene'i test $< 0,05$ tõttu olid parameetrilise testi eeldused rikutud. Sõltuvat muutujat hindasin normaaljaotuslikuks, kui selle järsakuse ja asümmeetria koefitsendid jäid

vahemikku [-1;1]. Gruppide vaheliste hajuvuste sarnasust hindasin Levene'i testiga. ANOVA puhul kasutasin standard post hoc testi Bonferroni korrektsiooniga, Kruskal-Wallise testi puhul Dunni post hoc testi Bonferroni korrektsiooniga. Selleks, et võtta arvesse faktoritesiseste tunnuste ebavõrdset jaotumist (nt ettevõtlike oli palju vähem kui mitteettevõtlike) viisin ANOVAd läbi Type II ruutude summaga. Kirjeldava statistika ja ANOVA peamõjude kinnitamiseks viisin läbi 16 sõltumatute gruppidega Studenti t-testi, millest üks oli Welchi korrektsiooniga, sest Levene'i test $< 0,05$. ANOVA peamõjusid oli vajalik kinnitada t-testidega seetõttu, et leida ühest, teistest faktoritest ja interaktsioonidest sõltumatut peamõju efekti. Vastavalt analüüsile varieerus valim osaliselt puudulike andmete tõttu. Statistilise olulisuse nivoona kasutasin $p < 0,05$. Statistilise analüüsi viisin läbi programmiga JASP 0.16.3.0.

Autori panus

Minu panuseks oli teemast ülevaate andmine, inimeste jaotamine ettevõtlikeks ja mitteettevõtlikeks Hollandi *Occupational Themes*'i (1992) alusel, andmete analüüsimine, raporteerimine, nendest vastavate järelduste tegemine ning uurimistöö kokku kirjutamine.

Tulemused

Elamustele orienteerituse keskmiseks skooriks oli 3,6 ($SD = 0,6$). Sarnaste keskmiste skooridega olid ka sotsiaalsete elamuste (keskmine = 3,5; $SD = 0,7$) ja põnevuse (keskmine = 3,6; $SD = 0,7$) alaskaalad. Sugude vahelisi erinevusi nendes ei olnud (elamustele orienteeritus $t(376) = 0,040$; $p = 0,968$; [Coheni $d = 0,004$]; sotsiaalsed elamused $t(376) = -1,562$; $p = 0,119$; [Coheni $d = -0,161$]; põnevus $t(376) = 1,714$; $p = 0,087$; [Coheni $d = 0,177$]).

Kogu valimi keskmine ATH üldskoor oli 23,4; sõeltesti skoor 8,1; tähelepanematus skoor 12,8 ja hüperaktiivsuse skoor 10,7. Sugude vahelisi erinevusi keskmistes skoorides ei olnud (üldskoor $t(412) = -0,967$; $p = 0,334$; [Coheni $d = -0,095$]; sõeltesti skoor $t(412) = 0,569$; $p = 0,570$; [Coheni $d = 0,056$]; tähelepanematus skoor $t(412) = -1,128$; $p = 0,260$; [Coheni $d = -0,111$]; hüperaktiivsuse skoor $t(412) = -0,593$; $p = 0,554$; [Coheni $d = -0,058$]).

Tabelis 1 on näha kõrgete ja madalate ATH üld-, sõeltesti, tähelepanematus ja hüperaktiivsuse skooride gruppide moodustumine. Kõrgete skoorigruppide keskmised skoorid olid umbes kaks korda kõrgemad madalate skoorigruppide omadest. Standardhälve ja mediaan olid alati suuremad kõrge skooriga gruppides. Kõrgetesse ja madalatesse gruppidesse

jaotumine oli protsentuaalselt täiesti võrdne ATH üldskoori puhul ning kõige ebavõrdsem ATH tähelepanematus skoori puhul (kõrge 58%, madal 42%). Nii mehed kui naised jagunesid kõrgete ja madalate gruppide vahel küllaltki võrdselt ATH üld- ja sõeltesti skooride puhul. ATH hüperaktiivsuse ja tähelepanematus skooride puhul oli aga kõrgemas grupis rohkem nii mehi kui naisi. Kõige suurem jagunemise erinevus oli ATH tähelepanematus gruppides naiste puhul (kõrge 60%, madal 40%).

Tabel 1

ATH üld-, sõeltesti, tähelepanematus ja hüperaktiivsuse gruppide moodustumine

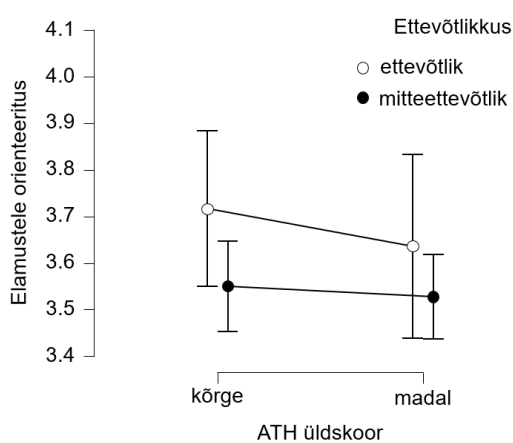
Grupp	N			Med.	Kesk.	SD
	kokku	mehed	naised			
ATH üldskoor	100% (414)	48% (197)	52% (217)	22,3	23,4	9,6
kõrge	50% (207)	49% (96)	51% (111)	29,0	30,9	7,0
madal	50% (207)	51% (101)	49% (106)	17,0	16,0	4,6
ATH sõeltesti skoor	100% (414)	48% (197)	52% (217)	8,0	8,1	3,7
kõrge	51% (212)	52% (102)	51% (110)	10,0	11,0	2,6
madal	49% (202)	48% (95)	49% (107)	6,0	5,1	1,9
ATH hüperaktiivsuse skoor	100% (414)	48% (197)	52% (217)	10,0	10,7	5,5
kõrge	54% (225)	53% (105)	55% (120)	13,0	14,6	4,4
madal	46% (189)	47% (92)	45% (97)	6,0	6,1	2,4
ATH tähelepanematus skoor	100% (414)	48% (197)	52% (217)	12,0	12,8	5,3
kõrge	58% (241)	56% (110)	60% (131)	15,0	16,2	3,9
madal	42% (173)	44% (87)	40% (86)	9,0	8,0	2,6

Märkus. Med. = mediaan, Kesk. = keskmine skoor, SD = standardhälve

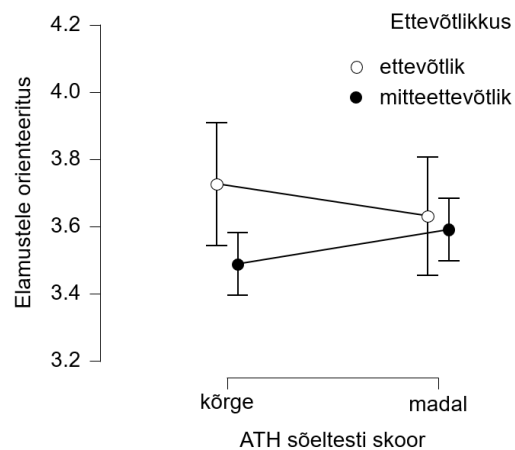
Ettevõtlikel töökohtadel töötavaid inimesi oli 22,2% ($N = 93$) ja mitteettevõtlikel 77,8% ($N = 325$). Ettevõtlikest oli naisi 37,6% ($N = 35$) ja mehi 62,4% ($N = 58$), mis oli vastavalt naise seast 15,8% ja meeste seast 29,4%. Mitteettevõtlikest oli naisi 57,2% ($N = 186$) ja mehi 42,8% ($N = 139$), mis oli vastavalt naiste seast 84,2% ja meeste seast 70,6%.

H1: Kõrge ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ettevõtlikud inimesed on kõrgema elamustele orienteerituse skooriga võrreldes ettevõtlike madala ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ning mitteettevõtlike inimestega.

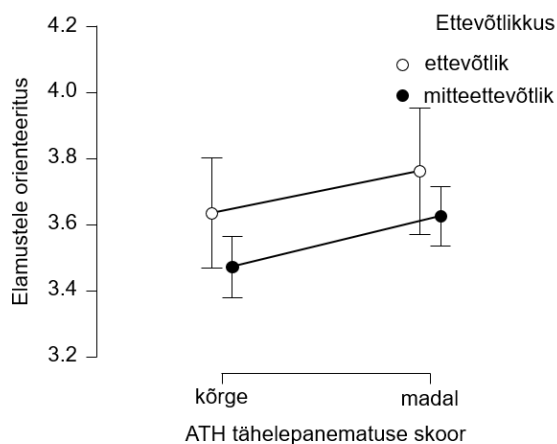
Kõrge ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ettevõtlikud inimesed ei olnud kõrgema elamustele orienteerituse skooriga võrreldes madala ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ja mitteettevõtlike inimestega ($p > 0,05$; Joonised 1 ja 2; Lisa A). Sellegi poolest olid ettevõtlikud kõrgema elamustele orienteerituse skooriga ($t(376) = 1,932$; $p = 0,054$; [Coheni $d = 0,246$]; Lisa A; Joonised 1-4). Samuti oli kõrgem elamustele orienteerituse skoor kõrges ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis ($t(376) = 2,658$; $p = 0,008$; [Coheni $d = 0,274$]; Lisa A; Joonis 4) ja madalas ATH tähelepanematus skoorigrupis ($t(376) = -2,416$; $p = 0,016$; [Coheni $d = -0,249$]; Lisa A; Joonis 3) olevatel inimestel. Soo, ATH üldskoori gruppide, ATH sõeltesti skoorigruppide ega eelnevate faktorite koosmõju puhul gruppide vahel statistiliselt olulisi erinevuseid ei olnud ($p > 0,05$; Joonised 1-4; Lisa A).

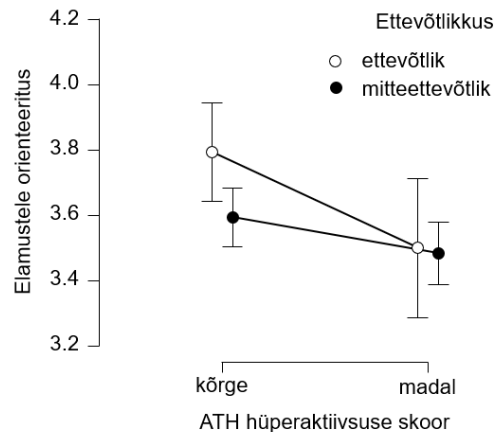
Joonis 1. Elamustele orienteeritus ATH üldskoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 2. Elamustele orienteeritus ATH sõeltesti skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 3. Elamustele orienteeritus ATH tähelepanematususe skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 4. Elamustele orienteeritus ATH hüperaktiivsuse skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

H2: Kõrges ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis oli ettevõtlikke mehi statistiliselt oluliselt rohkem kui madalas ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis.

Kõrges ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis oli ettevõtlikke mehi statistiliselt oluliselt rohkem kui madalas ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis (Tabel 2). Meeste hulgas ATH üld-, sõeltesti või tähelepanematususe skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes statistiliselt olulisi erinevusi ei olnud ($p > 0,05$; Tabel 2). Naiste hulgas ATH üld-, sõeltesti, tähelepanematususe või hüperaktiivsuse skoori ning ettevõtlikkuse gruppide lõikes statistiliselt olulisi erinevusi ei olnud ($p > 0,05$; Tabel 3).

Tabel 2

Meeste hulk kõrgetes ja madalates ATH skoorigruppides ettevõtlikkuse lõikes

Grupp (N)	Ettevõtlikkus		$X^2(df)$	p
	ettevõtlik	mitteettevõtlik		
ATH üldskoor			1,365 (1)	0,243
kõrge	33,3% (32)	66,7% (64)		
madal	25,7% (26)	74,3% (75)		
ATH sõeltesti skoor			9,078e-5 (1)	0,992
kõrge	29,4% (30)	70,6% (72)		
madal	29,5% (28)	70,5% (67)		
ATH tähelepanematususe skoor			0,667 (1)	0,411

kõrge	31,8% (35)	68,2% (75)		
madal	26,4% (23)	73,6% (64)		
ATH hüperaktiivsuse skoor			4,930 (1)	0,026
kõrge	36,2% (38)	63,8% (67)		
madal	21,7% (20)	78,3% (72)		

Märkus. df = vabadusaste

Tabel 3

Naiste hulk kõrgetes ja madalates ATH skoorigruppides ettevõtlikkuse lõikes

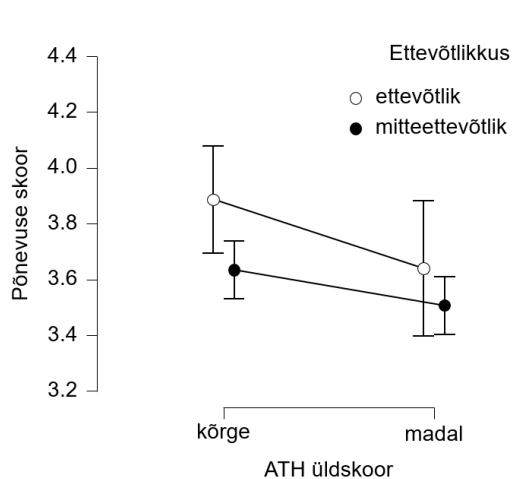
Grupp (N)	Ettevõtlikkus		$X^2(df)$	p
	ettevõtlik	mitteettevõtlik		
ATH üldskoor			0,361 (1)	0,548
kõrge	17,1% (19)	82,9% (92)		
madal	14,2% (15)	85,8% (91)		
ATH sõeltesti skoor			0,008 (1)	0,930
kõrge	15,5% (17)	84,5% (93)		
madal	15,9% (17)	84,1% (90)		
ATH tähelepanematuse skoor			0,893 (1)	0,345
kõrge	17,6% (23)	82,4% (108)		
madal	12,8% (11)	87,2% (75)		
ATH hüperaktiivsuse skoor			0,091 (1)	0,763
kõrge	15,0% (18)	85,0% (102)		
madal	16,5% (16)	84,3% (183)		

Märkus. df = vabadusaste

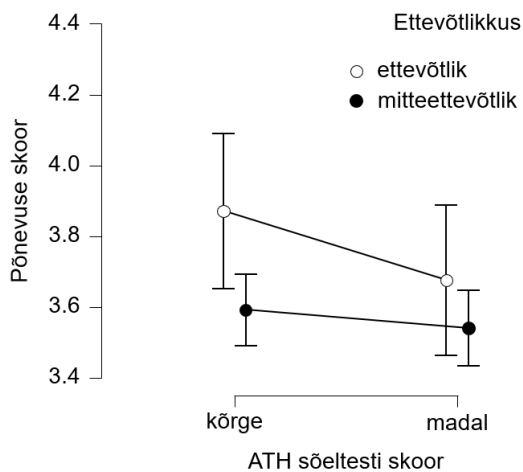
Uurimisküsimusest lähtuvad tulemused

Ettevõtlikumad olid kõrgema põnevuse skooriga kui mitteettevõtlikud ($t(376) = 2,535$; $p = 0,012$; [Coheni $d = 0,322$]; Lisa A; Joonised 5-8). Kõrgema põnevuse skooriga olid ka kõrge ATH üld- ($t(375) = 2,438$; $p = 0,015$; [Coheni $d = 0,251$]; Lisa A; Joonis 5) ja hüperaktiivsuse ($t(375) = 2,697$; $p = 0,007$; [Coheni $d = 0,278$]; Lisa A; Joonis 8) skoorigruppides olevad inimesed. Lisaks, kõrgesse ATH sõeltesti skoorigruppi kuuluvatel ettevõtlikel meestel oli tendents olla kõrgema põnevuse skooriga kui madalasse ATH sõeltesti skoorigruppi kuuluvatel mitteettevõtlikel naistel ($F(1,369) = 3,695$; $p = 0,055$; $\eta^2 = 0,010$; Joonis 6). See tendents osutus post hoc testis statistiliselt oluliseks ($p_{bonf} = 0,013$; Lisa A).

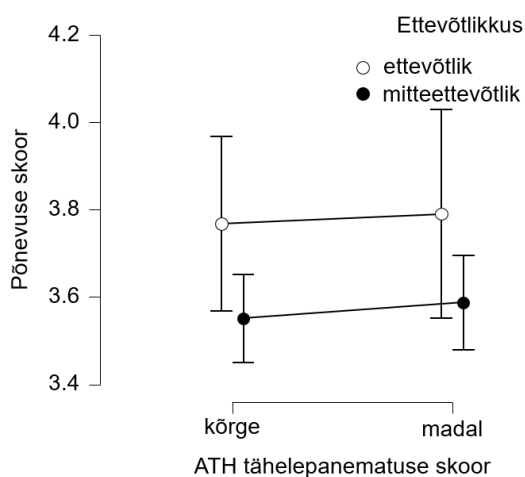
Põnevuse skooris ei olnud soo, ATH sõeltesti skoorigruppide, ATH tähelepanematus skoorigruppide ja eelnevate faktorite teiste koosmõjude puhul gruppide vahelised erinevused statistiliselt olulised ($p > 0,05$; Lisa A; Joonised 5-8).

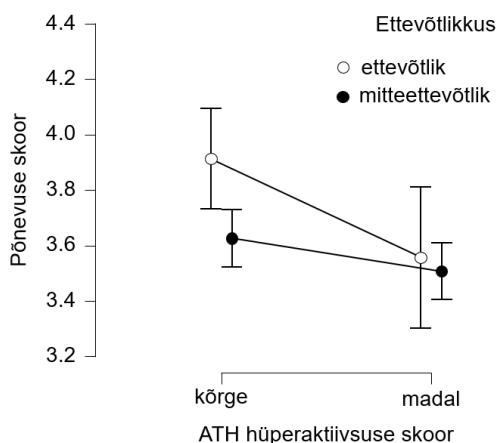
Joonis 5. Põnevuse skoor ATH üldskoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 6. Põnevuse skoor ATH sõeltesti skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 7. Põnevuse skoor ATH tähelepanematus skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

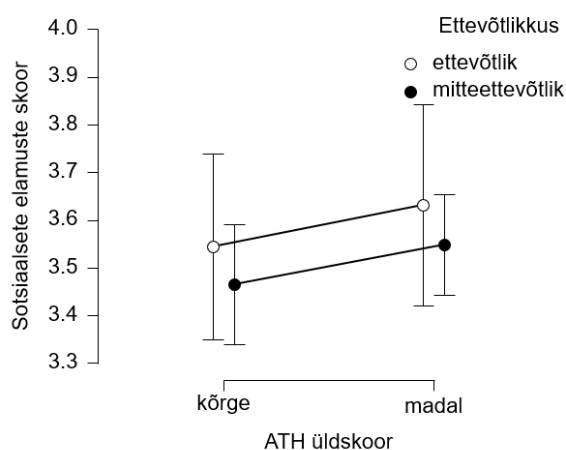

Joonis 8. Põnevuse skoor ATH hüperaktiivsuse skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

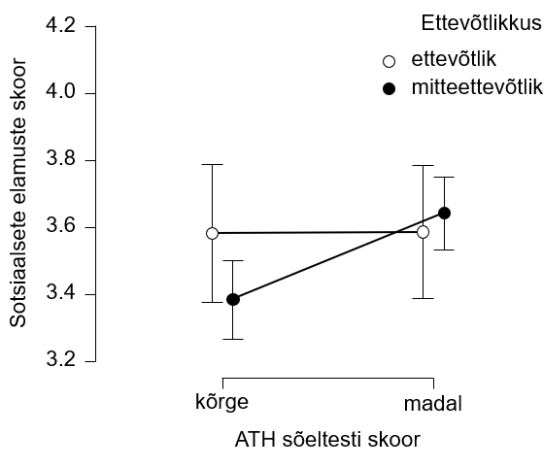
Madal ATH sõeltesti skoorigrupp ($t(375) = -2,909$; $p = 0,004$; [Coheni $d = -0,300$]; Lisa A; Joonis 10) ja madal ATH tähelepanematus skoorigrupp ($\chi^2(1) = 11,565$; $p < 0,001$; informatiivsel eesmärgil nelja grupi võrdlus Joonisel 12) olid kõrgema sotsiaalsete elamuste skooriga. Samas, ATH hüperaktiivsuse puhul oli hoopis kõrgel skoorigrupil tendents olla

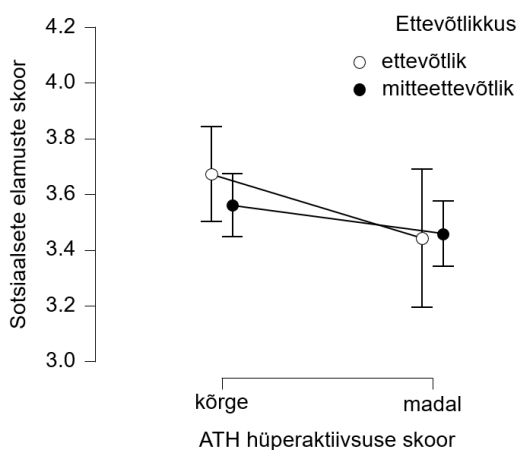
kõrgema sotsiaalsete elamuste skooriga ($t(375) = 1,854; p = 0,065; [Coheni d = 0,191]$; Lisa A; Joonis 11). Naistel oli kahe ANOVA põhjal (Lisa A) tendents olla kõrgema sotsiaalsete elamuste skooriga, kuid see ei tulnud välja ei post hoc testis ($p_{bonf} > 0,2$) ega tendentsi kinnitamiseks läbiviidud Studenti t-testis ($t(376) = -1,562; p = 0,119; [Coheni d = -0,161]$). Sotsiaalsete elamuste skooris ei olnud soo, ettevõtlikkuse, ATH üldskoori gruppide, ATH hüperaktiivsuse skoorigruppide ega faktorite koosmõjude puhul gruppide lõikes statistiliselt olulisi erinevuseid ($p > 0,05$; Lisa A; Joonised 9-12).

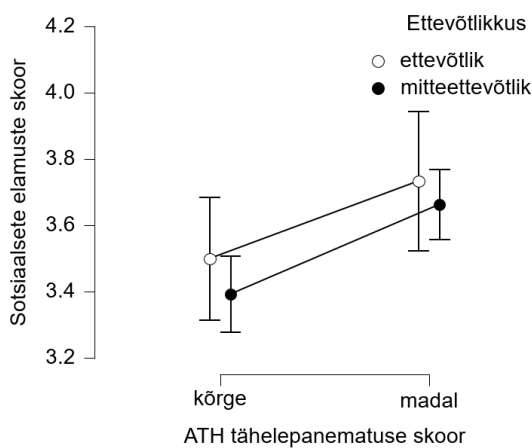
Joonis 9. Sotsiaalsete elamuste skoor ATH üldskoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 10. Sotsiaalsete elamuste skoor ATH sõeltesti skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 11. Sotsiaalsete elamuste skoor ATH hüperaktiivsuse skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Joonis 12. Sotsiaalsete elamuste skoor ATH tähelepanematuse skoori ja ettevõtlikkuse gruppide lõikes 95% usalduspiiridega

Arutelu

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli uurida elamustele orienteeritust ettevõtlikkuse ja ATH sümptomite puhul, pakkudes ettevõtlikkusest laiemat ametialast arusaama kui ettevõtlus. Seejuures vaadata soolisi erinevusi ning ettevõtlikkuse, soo ja ATH sümptomite koosmõju, et mõista, mis faktorid võiksid toetada ATH sümptomitega inimeste toimetulekut.

Uurimistöö esimeseks hüpoteesiks oli, et kõrge ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ettevõtlikud inimesed on kõrgema elamustele orienteerituse skooriga võrreldes ettevõtlike madala ATH üld- või sõeltesti skoorigrupi ning mitteettevõtlike inimestega. See ei pidanud paika. Kõrge ATH üld- või sõeltesti skoorigrupis olevad ettevõtlikud inimesed ei olnud teistest suurema elamustele orienteerituse skooriga, nagu oleks võinud Wiklund jt (2017) uuringu põhjal arvata. Nimelt leidsid Wiklund jt (2017), et ATH hüperaktiivsuse sümptomite puhul oli inimene elamustele orienteeritum ning tänu sellele ka ettevõtlikum. Samuti tugines hüpotees uurimustele, kus leiti, et ettevõtlikkus on seotud elamustele orienteeritusega (Patton jt, 2018; Wymer jt, 2008), ATH või selle sümptomid on seotud ettevõtlusplaanidega (Lerner jt, 2019; Verheul jt, 2015; Yu jt, 2021) ja ATH sümptomid on seotud elamustele orienteeritusega (Miller jt, 2003). Ka käesolevas töös ilmnes, et kõrges ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis olid kõrgemad põnevuse, mis on elamustele orienteerituse alaskaala, skoorid. Samas mitmed uuringud ATH või selle sümptomite puhul üldist suuremat elamustele orienteeritust ei leidnud (Linhartová jt, 2020; Lopez jt, 2015; Pedersen jt, 2016). Võib arvata, et erinevate tulemuste taga on valimi erinevused. Nimelt Milleri jt (2003) uuringus olid valimiks häireta katseisikud, nagu ka käesolevas töös, kuid Linhartová jt (2020), Lopez jt (2015) ja Pedersen jt (2016) uuringutes oli kliiniline valim või valimigrupp. Kuigi statistiliselt olulist koosmõju ei esinenud, võib Jooniselt 1 näha, et kõrge ATH skoorigrupi ettevõtlikel on natukene kõrgem elamustele orienteerituse skoor. On võimalik, et valim, sh ettevõtlike osakaal selles, jäi koosmõju ilmnemiseks liiga väikeseks.

Samas olid ettevõtlikud kõrgema elamustele orienteerituse skooriga. See on kooskõlas eelnevate uuringutega, kus on leitud, et ettevõtlikud on suurema elamustele orienteeritusega (Patton jt, 2018; Wymer jt, 2008). Ettevõtlike inimeste suuremat elamustele orienteeritust on võimalik selgitada kolmel viisil. Esiteks, elamustele orienteeritumad inimesed lähevad rohkem ettevõtlikele töökohtadele, kus saab põnevaid ja uusi elamusi. Niipidise mõju leidsid ka Wiklund jt (2017). Teiseks, kui inimene töötab ettevõtlikul töökohal, kus ta on tihti põnevates ja elamusterohketes olukordades, muudab see teda elamustele orienteeritumaks. Kolmandaks on võimalik, et elamustele orienteeritust ja ettevõtlikule ametikohale minekut

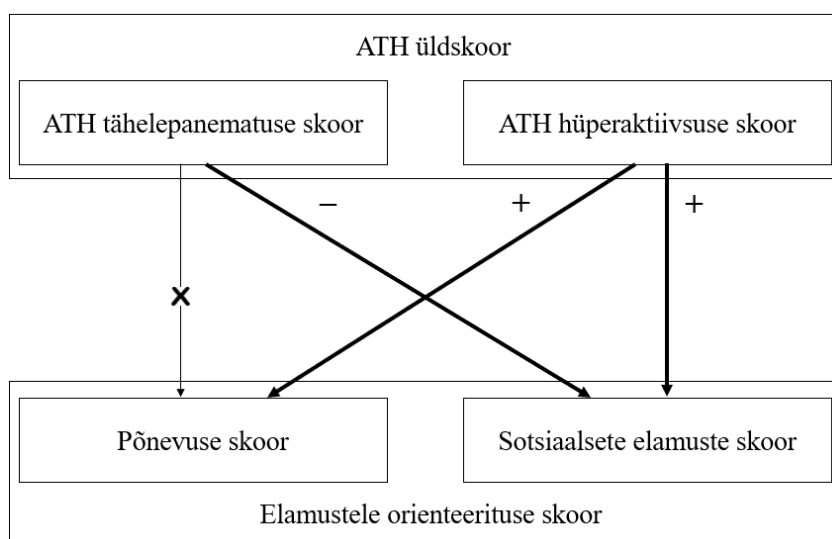
mõjutab sarnaselt mõni kolmas muutuja (nt ühiskonna soorollid). Mõttuse jt (2017) uuringu põhjal, kus arutleti isiksuse ja hariduslike saavutuste seoste üle, võib arvata, et kõik kolm selgitust on mingil määral tõesed. Nimelt on elamustele orienteeritus samuti isiksusomadus ja hariduslikke saavutusi kui professionaalset tegevust võib kõrvutada ametiga.

Uurimisküsimusest lähtuvalt leidsin, et ettevõtlikud olid ka kõrgema põnevuse, kuid mitte sotsiaalsete elamuste skooriga. Võib arvata, et kõrgem elamustele orienteerituse skoor tuleneb eelkõige kõrgest põnevuse skoorist, kuna elamustele orienteerituse skoor koosneb põnevuse ja sotsiaalsete elamuste skoorist. Tundub, et ettevõtlikus ametis on olulisemal kohal põnevus kui sotsiaalsed elamused. Nimelt võib ettevõtlik olla ametis, mis ei nõua inimestega suurtes gruppides suhtlemist (Holland, 1959, viidatud Holland, 1963). Tulemus võib tuleneda ka sotsiaalsete elamuste alaskaala väidete vähesest olulisusest töö kontekstis. Näiteks „Mulle meeldivad suured peod“ või „Ma ei naudi eriti seltskondlikke mängu“ (ümberpööratult) kehtivad pigem sotsiaalsete kontekstide kohta väljaspool tööaega. Põnevuse alaskaala puhul võib välja tuua ainult „Mulle meeldib sattuda põnevatesse seiklustesse väite“, kuid isegi seda on võimalik tuua töö konteksti. Eelnevalt välja toodud sotsiaalsete elamuste alaskaala puhul on see enamjaolt keeruline.

Kõrge ATH hüperaktiivsuse skoorigrupp oli kõrgema elamustele orienteerituse ja põnevuse skooriga, ka kõrgema sotsiaalsete elamuste skoori tendentsiga. Teisalt, kõrge ATH tähelepanematuse skoorigrupp oli madala elamustele orienteerituse ja sotsiaalsete elamuste skooriga. See on kooskõlas Lopez jt (2015) uuringuga, millest sai järeldada, et ATH tähelepanematuse sümptomite puhul ollakse vähem elamustele orienteeritumad, kuid kui esineb lisaks ka ATH hüperaktiivsuse sümptomeid, siis rohkem. Samuti on kooskõlas ka Wiklundi jt (2017) uuringuga, kus leiti, et ATH hüperaktiivsuse sümptomid soodustavad ettevõtlust läbi elamustele orienteerituse ja vähese ettekavatsemise. ATH hüperaktiivsuse sümptomid (APA, 2013) iseenesest kirjeldavad juba osaliselt põnevuse ja sotsiaalsetele elamustele suunatust näiteks impulsiivsuse abil. Impulsiivsed otsused on riskirohked ning nende tagajärjed ei ole nii ette aimatavad. See paneb inimese olukordadesse, kus on rohkem põnevust. Seevastu ATH tähelepanematuse sümptomitega, nt raskused kuulamisel ja keskendumisel, on keerulisem sotsiaalseid elamusi nautida. On pakutud, et see võib tuleneda raskustest töömälus oleva informatsioonile keskendumisel, kui on vaja samal ajal tähelepanu jagada mitme vestluse ja sotsiaalsete vihjete vahel (Kofler jt, 2011). Teisalt ei muutunud põnevuse skoor ATH tähelepanematuse skoorigruppide lõikes. Kui mõelda siinkohal põnevusest osana elamustele orienteeritusest, siis on see kooskõlas Wiklundi jt (2017)

tulemustega. Nemad leidsid, et ATH tähelepanematus sümptomid ei ennustanud elamustele orienteeritust. Seega võib arvata, et ATH tähelepanematus sümptomitel ei ole põnevuse skooris olulist rolli ja kõrgem elamustele orienteeritus väheste ATH tähelepanematus sümptomite puhul tuleneb eelkõige sotsiaalsete elamuste skoorist.

Kõrge ATH üldskoori grupp oli kõrgema põnevuse, kuid mitte elamustele orienteerituse või sotsiaalsete elamuste skooriga. Eelnevatest tulemustest selgus, et kõrges ATH hüperaktiivsuse grupis oli vastava madala grupiga võrreldes kõrgem nii põnevuse kui ka sotsiaalsete elamuste skoor. Kõrges ATH tähelepanematus grupis ei olnud põnevuse skooris erinevusi võrreldes vastava madala grupiga ja sotsiaalsete elamuste skoor oli madalam. Faktorite vahelisi seoseid illustreerib Joonis 13. ATH üldskoor koosneb ATH tähelepanematus ja hüperaktiivsuse skooridest ning elamustele orienteerituse skoor koosneb põnevuse ja sotsiaalsete elamuste skooridest. Seega võib eelnevatele tulemustele tuginedes arvata, et kõrge ATH üldskoori grupi kõrgem põnevuse skoor tuleneb eelkõige ATH hüperaktiivsuse osast üldskooris. Elamustele orienteerituse skoori muutumatus ATH hüperaktiivsuse skoorigruppide lõikes võib viidata sotsiaalsete elamuste skoori vastandlikkusele ATH hüperaktiivsuse ja tähelepanematus sümptomite puhul.

- > ATH skoorigruppide vahel oli statistiliselt oluline erinevus
- > ATH skoorigruppide vahel ei olnud statistiliselt olulist erinevust
- + Kõrges ATH skoorigrupis oli kõrgem vastav skoor
- Kõrges ATH skoorigrupis oli madalam vastav skoor

Joonis 13. Elamustele orienteerituse, põnevuse ja sotsiaalsete elamuste skooride ning ATH üld-, tähelepanematus ja hüperaktiivsuse skooridega seotud tulemused

Samuti selgus tulemustest üks koosmõju. Nimelt ettevõtlikud kõrge ATH sõeltesti skoorigrupi mehed olid kõrgema põnevuse skooriga kui mitteettevõtlikud madala ATH sõeltesti skoorigrupi naised. See võib olla nii, sest esiteks esines ettevõtlikkuse peamõju põnevuse skooris. Teiseks, tegemist on kahe kõige erinevama grupiga, kelle puhul ei ole üllatav, et võib olla erinevusi põnevuse skooris. Nimelt lisaks ettevõtlikkuse peamõjule selgus ka, et kõrge ATH hüperaktiivsuse skoorigrupi puhul on põnevuse skoor kõrgem. ATH hüperaktiivsuse sümptomid on aga tihemad meestel (Carucci jt, 2022). See võib selgitada soo osa koosmõjus.

Kõrges ATH sõeltesti skoorigrupis oli madalam sotsiaalsete elamuste skoor. ATH sõeltesti kuuest väitest neli kirjeldavad tähelepanematus sümptomeid. Seepärast võivad ka siinkohal rolli mängida juba eelnevalt välja toodud suhtlemis- ja keskendumisraskustest ATH, eriti tähelepanematus seotud, sümptomite puhul (Kofler jt, 2011). Joonis 10 põhjal võib eeldada, et erinevus tuleneb eelkõige mitteettevõtlike inimeste sotsiaalsete elamuste skooride erinevusest madalas ja kõrges ATH sõeltesti grupis, kuid statistiliselt oluliseks ettevõtlikkuse ja ATH sõeltesti skoori koosmõju ei osutunud.

Uurimistöö teine hüpotees leidis kinnitust: kõrges ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis oli ettevõtlikke mehi statistiliselt oluliselt rohkem kui madalas ATH hüperaktiivsuse skoorigrupis. Seesuguseid erinevusi meeste hulgas ei ilmnenud teiste ATH skoorigruppide ja ettevõtlikkuse lõikes. See on kooskõlas eelnevalt leitud tulemustega, et meeste seas on rohkem levinud ATH hüperaktiivsuse sümptomid (Carucci jt, 2022) ning et just ATH hüperaktiivsuse sümptomid on positiivselt seotud ettevõtlikkusega (Wiklund jt, 2017; Wismans jt, 2020). ATH tähelepanematus sümptomitega ei ole selliseid seoseid leitud (Wiklund jt, 2017; Yu jt, 2021; Wismans jt, 2020). Eelnevate uurimuste (Verheul jt, 2015; Wismans jt, 2020) põhjal võib arvata, et suurem ettevõtlikkus tuleneb rohkemast riskide võtmisest ATH hüperaktiivsuse sümptomite puhul. Niisiis tundub, et meeste puhul just hüperaktiivsuse, kuid mitte tähelepanematus sümptomid, võivad soodustada ettevõtlikel ametikohtadel töötamist.

Naiste hulgas ATH üld-, sõeltesti, tähelepanematus või hüperaktiivsuse skoori ning ettevõtlikkuse gruppide lõikes statistiliselt olulisi erinevusi ei olnud. Kõrge ATH üld-sõeltesti, tähelepanematus või skooridega naised ei olnud ettevõtlikumad madalate ATH skooridega naistest. See võib tuleneda sellest, et rohkem naisi töötab nt sotsiaal- ja tervisehoolekande, haridus- või jaekaubanduse valdkondades (Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, 2021), mille

puhul võib vajada pigem head tähelepanu- ja keskendumisvõimet, rahulikkust ja meelekindlust. Samuti on võimalik, et see võib tuleneda ühiskonna vaadetest soorollidele. Naisi ei nähta ettevõtlikena ja see võib kajastuda naiste madalamas võimule tõusmise motivatsioonis (Eagly & Karau, 2002, viidatud Hernandez Bark jt, 2016). Eelnevast tulenevalt, naiste puhul ATH sümptomid pigem ei soodusta ettevõtlikul töökohal töötamist.

Uurimistöö peamiseks miinuseks on ametikoha ettevõtlikkuse hindamine. Kuigi juhendusime Holland'i *Occupational Themes*'ist (1992), oli vahel tegemist meiepoolse subjektiivse hinnanguga ametikoha ettevõtlikkusele. Samuti olid mitmete inimeste ametinimetused väga üldised, mistõttu lähtusime paljuski oma enda teadmistest nende ametite sisu mõistmisel.

Peamine arengukoht tulevikus tehtavate uuringute puhul oleks käsitleda ettevõtlikkuse teemat veelgi laiemalt, näiteks uurida ettevõtlike inimeste isiksusomadusi. Viie faktori mudelist võiksid need olla näiteks avatus kogemusele ja meelekindlus (Zhao jt, 2010). Seesugused tulemused poleks arvatavasti mõjutatud nii palju muudest faktoritest, näiteks elukohast ja sealsetest töökohavõimalustest, nagu on amet. Seejuures võiks eristada kliinilise ja normvalimigrupid, et võrrelda kas ja missuguseid erinevusi on nende puhul ettevõtlikkuses ning elamustele orienteerituses. Nimelt on ka varem leitud erinevaid tulemusi kliiniliste ja normvalimite puhul (nt Miller jt, 2003; Lopez jt, 2015).

Selle uurimistöö põhjal tundub, et suurem elamustele orienteeritus pigem ei anna ATH sümptomite puhul lisaväärtust ettevõtlikkuse osas. Küll aga võivad ATH hüperaktiivsuse sümptomid meeste puhul ettevõtlikel ametikohtadel töötamist soodustada. Kuna elamustele orienteeritust, põnevust ja sotsiaalseid elamusi ning nende kombinatsioone ATH sümptomite ja ettevõtlikkusega on vähe uuritud, siis vajavad tulemused kinnitust ja täpsustamist järgmiste uuringutega. On oluline jätkata valdkonna-alast uurimist, et leida üles võimalused, kuidas ATH sümptomid saaksid inimesele tuua ka kasu.

Tänuõnad

Soovin tänada oma juhendajat Triin Kurrikoffi kõikvõimaliku toetuse eest terve uurimistöö kirjutamise vältel. Samuti soovin tänada Richard Naari statistiliste probleemidega abistamise eest.

Kasutatud allikad

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition: DSM-5 (5th ed.)*. American Psychiatric Publishing.
- Anker, E., Halmøy, A., & Heir, T. (2019). Work participation in ADHD and associations with social characteristics, education, lifetime depression, and ADHD symptom severity. *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders, 11*(2), 159-165. <https://www.doi.org/10.1007/s12402-018-0260-2>
- Carucci, S., Narducci, C., Bazzoni, M., Balia, C., Donno, F., Gagliano, A., & Zuddas, A. (2022). Clinical characteristics, neuroimaging findings, and neuropsychological functioning in attention-deficit hyperactivity disorder: Sex differences. *Journal of Neuroscience Research, 00*, 1-14. <https://www.doi.org/10.1002/jnr.25038>
- Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium. (2021). *Teel tasakaalustatud ühiskonda: Naised ja mehed Eestis III*. <https://vordsuskeskus.ee/sites/default/files/2021-11/TEEL%20TASAKAALUSTATUD%20%C3%9CHISKONDA%20III.pdf>
- European Commission, Directorate-General for Justice, (2014). *Women and men in leadership positions in the European Union, 2013: a review of the situation and recent progress*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/50821>
- Fuermaier, A., Tucha, L., Butzbach, M., Weisbrod, M., Aschenbrenner, S., & Tucha, O. (2021). ADHD at the workplace: ADHD symptoms, diagnostic status, and work-related functioning. *Journal of Neural Transmission, 128*(7), 1021-1031. <https://doi.org/10.1007/s00702-021-02309-z>
- Harro, J., Kiive, E., Orav, P., & Veidebaum, T. (2015). *Lapsest täiskasvanuks, Eestis. ELIKTU 1998-2015*. Eesti Ülikoolide Kirjastus
- Halmøy, A., Fasmer, O. B., Gillberg, C., & Haavik, J. (2009). Occupational outcome in adult ADHD: impact of symptom profile, comorbid psychiatric problems, and treatment: a cross-sectional study of 414 clinically diagnosed adult ADHD patients. *Journal of Attention Disorders, 13*(2), 175-187. <https://doi.org/10.1177/1087054708329777>
- Hernandez Bark, A. S., Escartín, J., Schuh, S. C., & van Dick, R. (2016). Who leads more and why? A mediation model from gender to leadership role occupancy. *Journal of Business Ethics, 139*(3), 473-483. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2642-0>

- Holland, J. L. (1963). Explorations of a theory of vocational choice and achievement: II. A four-year prediction study. *Psychological Reports, 12*(2), 547-594.
- Holland, J. L. (1992). Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- International Labour Organization. (2012). *International Standard Classification of Occupations: ISCO-08*. International Labour Office.
- Jackson, C. J., Hobman, E. V., Jimmieson, N. L., & Martin, R. (2009). Comparing different approach and avoidance models of learning and personality in the prediction of work, university, and leadership outcomes. *British Journal of Psychology, 100*(2), 283-312. <https://doi.org/10.1348/000712608X322900>
- Kiive, E. & Harro, J. (2013). The effect of serotonin transporter gene promoter polymorphism on adolescent and adult ADHD symptoms and educational attainment: a longitudinal study. *European Psychiatry, 28*(6), 372–378. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2012.04.004>
- Kiive, E., Laas, K., Akkermann, K., Comasco, E., Oreland, L., Veidebaum, T., & Harro, J. (2014). Mitigating aggressiveness through education? The monoamine oxidase A genotype and mental health in general population. *Acta Neuropsychiatrica, 26*(1), 19-28. <https://doi.org/10.1017/neu.2013.34>
- Kessler, R. C., Adler, L., Ames, M., Barkley, R. A., Birnbaum, H., Greenberg, P., Johnston, J. A., Spencer, T., & Üstün, T. B. (2005). The prevalence and effects of adult attention deficit/hyperactivity disorder on work performance in a nationally representative sample of workers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine, 47*(6), 565-572. <https://www.doi.org/10.1097/01.jom.0000166863.33541.39>
- Kessler, R. C., Adler, L., Ames, M., Demler, O., Faraone, S., Hiripi, E., Howes, M. J., Jin, R., Secnik, K., Spencer, T., Ustun, T. B., & Walters, E. E. (2005). The World Health Organization Adult ADHD Self-Report Scale (ASRS): a short screening scale for use in the general population. *Psychological Medicine, 35*(2), 245–256. <https://doi.org/10.1017/S0033291704002892>
- Kofler, M.J., Rapport, M.D., Bolden, J., Sarver, D. E., Raiker, J. S., Alderson, R. M. (2011). Working Memory Deficits and Social Problems in Children with ADHD. *Journal of*

- Abnormal Child Psychology*, 39, 805–817. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1007/s10802-011-9492-8>
- Lerner, D. A., Verheul, I., & Thurik, R. (2019). Entrepreneurship and attention deficit/hyperactivity disorder: a large-scale study involving the clinical condition of ADHD. *Small Business Economics*, 53(2), 381–392. <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0061-1>
- Linhartová, P., Látalová, A., Barteček, R., Širůček, J., Theiner, P., Ejova, A., Hlavatá, P., Kóša, B., Jeřábková, B., Bareš, M., & Kašpárek, T. (2020). Impulsivity in patients with borderline personality disorder: a comprehensive profile compared with healthy people and patients with ADHD. *Psychological Medicine*, 50(11), 1829–1838. <https://doi.org/10.1017/S0033291719001892>
- Lopez, R., Dauvilliers, Y., Jaussent, I., Billieux, J., & Bayard, S. (2015). A multidimensional approach of impulsivity in adult attention deficit hyperactivity disorder. *Psychiatry Research*, 227(2-3), 290–295. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.03.023>
- Lynam, D. R., Smith, G. T., Whiteside, S. P., & Cyders, M. A. (2006). The UPPS-P: Assessing five personality pathways to impulsive behavior. *West Lafayette, IN: Purdue University*, 10.
- Miller, J., Flory, K., Lynam, D., & Leukefeld, C. (2003). A test of the four-factor model of impulsivity-related traits. *Personality and Individual Differences*, 34(8), 1403–1418. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00122-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00122-8)
- Mõttus, R., Realo, A., Vainik, U., Allik, J. & Esko, T. (2017). Educational Attainment and Personality Are Genetically Intertwined. *Psychological Science*, 28(11), 1631–1639. <https://doi.org/10.1177/0956797617719083>
- Patton, C. L., Smith, S. F., & Lilienfeld, S. O. (2018). Psychopathy and heroism in first responders: Traits cut from the same cloth?. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 9(4), 354. <https://doi.org/10.1037/per0000261>
- Pedersen, S. L., Walther, C. A., Harty, S. C., Gnagy, E. M., Pelham, W. E., & Molina, B. S. (2016). The indirect effects of childhood attention deficit hyperactivity disorder on alcohol problems in adulthood through unique facets of impulsivity. *Addiction*, 111(9), 1582–1589. <https://doi.org/10.1111/add.13398>

- Pulver A, Kiive E, and Harro J. (2020) Reward sensitivity, affective neuroscience personality, symptoms of attention-deficit/ hyperactivity disorder, and TPH2-703G/T (rs4570625) genotype. *Acta Neuropsychiatrica*, 32, 247–256. <https://doi.org/10.1017/neu.2020.18>
- Zhao, H., Seibert, S. E., & Lumpkin, G. T. (2010). The Relationship of Personality to Entrepreneurial Intentions and Performance: A Meta-Analytic Review. *Journal of Management*, 36(2), 381–404. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1177/0149206309335187>
- Verheul, I., Block, J., Burmeister-Lamp, K., Thurik, R., Tiemeier, H., & Turturea, R. (2015). ADHD-like behavior and entrepreneurial intentions. *Small Business Economics*, 45(1), 85-101. <https://doi.org/10.1007/s11187-015-9642-4>
- Verheul, I., Rietdijk, W., Block, J., Franken, I., Larsson, H., Thurik, R. (2016) The association between attention-deficit/hyperactivity (ADHD) symptoms and self-employment. *European Journal of Epidemiology*, 31, 793–801. <https://doi.org/10.1007/s10654-016-0159-1>
- Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The five factor model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 30(4), 669-689. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00064-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00064-7)
- Wiklund, J., Yu, W., Tucker, R., & Marino, L. D. (2017). ADHD, impulsivity and entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 32(6), 627-656. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusvent.2017.07.002>
- Willcutt, E. G. (2012). The prevalence of DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder: a meta-analytic review. *Neurotherapeutics*, 9(3), 490-499. <https://doi.org/10.1007/s13311-012-0135-8>
- Wismans, A., Thurik, R., Verheul, I., Torrès, O., & Kamei, K. (2020). Attention-deficit hyperactivity disorder symptoms and entrepreneurial orientation: a replication note. *Applied Psychology*, 69(3), 1093-1112. <https://doi.org/10.1111/apps.12247>
- Wymer, W., Self, D., & Findley, C. S. (2008). Sensation seekers and civic participation: Exploring the influence of sensation seeking and gender on intention to lead and volunteer. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 13(4), 287-300. <https://doi.org/10.1002/nvsm.330>

Yu, W., Wiklund, J., & Pérez-Luño, A. (2021). ADHD symptoms, entrepreneurial orientation (EO), and firm performance. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 45(1), 92-117.
<https://doi.org/10.1177/1042258719892987>

Lisa A. Faktoriaalsete ANOVate, post hoc testide ja Kruskal-Wallise testi tulemused

Tabel 4

Elamustele orienteerituse skoor madala ja kõrge ATH üldskooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadusaste	Keskmise ruut	F	p
ATH üldskoor	0,109	1	0,109	0,327	0,568
Sugu	0,012	1	0,004	0,035	0,852
Ettevõtlikkus	1,204	1	1,204	3,617	0,058
ATH üldskoor * sugu	0,010	1	0,010	0,029	0,864
ATH üldskoor * ettevõtlikkus	0,057	1	0,057	0,171	0,679
Sugu * ettevõtlikkus	0,002	1	0,002	0,007	0,932
ATH üldskoor * sugu * ettevõtlikkus	3,291e-5	1	3.291e-5	9,886e-5	0,992
Jäägid	122 845	369	0,333		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 5

Post hoc võrdlus Tabel 4 tulemuste alusel - elamustele orienteerituse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	t	p _{bonf}
ettevõtlik	mitteettevõtlik	0,139	0,075	1,838	0,067

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH üldskoori gruppide ja soo lõikes

Tabel 6

Elamustele orienteerituse skoores madala ja kõrge ATH sõeltesti skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadusaste	Keskmise ruut	F	p
Ettevõtlikkus	1,265	1	1,265	3,829	0,051
Sugu	0,016	1	0,016	0,048	0,826
Ettevõtlikkus * sugu	0,001	1	0,001	0,004	0,952
ATH sõeltesti skoor	0,361	1	0,361	1,093	0,296
Ettevõtlikkus * ATH sõeltesti skoor	0,583	1	0,583	1,764	0,185
Sugu * ATH sõeltesti skoor	0,003	1	0,003	0,009	0,925

Ettevõtlikkus * sugu * ATH sõeltesti skoor	0,163	1	0,163	0,494	0,483
Jäägid	121,880	369	0,330		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 7

Post hoc võrdlus Tabel 6 tulemuste alusel – elamustele orienteerituse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	t	p _{bonf}
ettevõtlik	mitteettevõtlik	0,142	0,075	1,905	0,058

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH sõeltesti skoorigruppide ja soo lõikes

Tabel 8

Elamustele orienteerituse skoor madala ja kõrge ATH tähelepanematus skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadus-aste	Keskmise ruut	F	p
ATH tähelepanematus skoor	2,024	1	2,024	6,174	0,013
Ettevõtlikkus	1,489	1	1,489	4,543	0,034
ATH tähelepanematus skoor * ettevõtlikkus	0,008	1	0,008	0,025	0,875
Sugu	0,051	1	0,051	0,155	0,694
ATH tähelepanematus skoor * sugu	2,243e-4	1	2,243e-4	6,842e-4	0,979
Sugu * ettevõtlikkus	1,320e-4	1	1,320e-4	4,026e-4	0,984
ATH tähelepanematus skoor * sugu * ettevõtlikkus	0,005	1	0,005	0,016	0,900
Jäägid	120,978	369	0,328		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 9

Post hoc võrdlus Tabel 8 tulemuste alusel – elamustele orienteerituse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	t	p _{bonf}
ettevõtlik	mitteettevõtlik	0,152	0,079	1,940	0,053

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH tähelepanematus skoorigruppide ja soo lõikes

Tabel 10

Post hoc võrdlus Tabel 8 tulemuste alusel – elamustele orienteerituse skoor kõrge ja madala ATH tähelepanematus skooriga täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
kõrge	madal	-0,140	0,079	-1,778	0,076

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja soo lõikes

Tabel 11

Elamustele orienteerituse skoor madala ja kõrge ATH hüperaktiivsuse skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadusaste	Keskmine ruut	<i>F</i>	<i>p</i>
Ettevõtlikkus	0,924	1	0,924	2,832	0,093
ATH hüperaktiivsuse skoor	2,007	1	2,007	6,149	0,014
ATH hüperaktiivsuse skoor * ettevõtlikkus	0,503	1	0,503	1,543	0,215
Sugu	0,013	1	0,013	0,041	0,840
Sugu * ettevõtlikkus	0,019	1	0,019	0,058	0,809
Sugu * ATH hüperaktiivsuse skoor	0,003	1	0,003	0,009	0,924
ATH hüperaktiivsuse skoor * sugu * ettevõtlikkus	0,057	1	0,057	0,174	0,677
Jäägid	120,427	369	0,326		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 12

Post hoc võrdlus Tabel 11 tulemuste alusel – elamustele orienteerituse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
ettevõtlik	mitteettevõtlik	0,110	0,076	1,460	0,145

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH hüperaktiivsuse skoorigruppide ja soo lõikes

Tabel 13

Post hoc võrdlus Tabel 11 tulemuste alusel – elamustele orienteerituse skoor kõrge ja madala ATH hüperaktiivsuse skooriga täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
kõrge	madal	0,200	0,076	2,639	0,009

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja soo lõikes

Tabel 14

Põnevuse skoor madala ja kõrge ATH üldskooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadus-aste	Keskmise ruut	<i>F</i>	<i>p</i>
ATH üldskoor	2,282	1	2,282	5,475	0,020
Ettevõtlikkus	1,917	1	1,917	4,598	0,033
Sugu	0,918	1	0,918	2,202	0,139
ATH üldskoor * ettevõtlikkus	0,235	1	0,235	0,563	0,454
ATH üldskoor * sugu	0,038	1	0,038	0,092	0,762
Sugu * ettevõtlikkus	0,015	1	0,015	0,036	0,849
ATH üldskoor * sugu * ettevõtlikkus	9,086e-7	1	9,086e-7	2,179e-6	0,999
Jäägid	153,841	369	0,417		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 15

Post hoc võrdlus Tabel 14 tulemuste alusel – põnevuse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

	Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p_{bonf}</i>
ettevõtlik mitteettevõtlik	0,176	0,084	2,090	0,037

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH üldskoori gruppide ja soo lõikes

Tabel 16

Post hoc võrdlus Tabel 14 tulemuste alusel – põnevuse skoor kõrge ja madala ATH üldskooriga täiskasvanutel

	Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p_{bonf}</i>
kõrge madal	0,191	0,084	2,268	0,024

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja soo lõikes

Tabel 17

Põnevuse skoor madala ja kõrge ATH sõeltesti skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadus-aste	Keskmise ruut	<i>F</i>	<i>p</i>
ATH sõeltesti skoor	0,628	1	0,628	1,506	0,221
Ettevõtlikkus	2,237	1	2,237	5,364	0,021
Sugu	0,807	1	0,807	1,936	0,165
ATH sõeltesti skoor * ettevõtlikkus	0,337	1	0,337	0,808	0,369
ATH sõeltesti skoor * sugu	0,025	1	0,025	0,061	0,805
Sugu * ettevõtlikkus	0,026	1	0,026	0,063	0,802

ATH sõeltesti * sugu * ettevõtlikkus	1,541	1	1,541	3,695	0,055
Jäägid	153,862	369	0,417		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 18

Post hoc võrdlus Tabel 17 tulemuste alusel – põnevuse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
ettevõtlik	mitteettevõtlik	0,195	0,084	2,324	0,021

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH sõeltesti skoorigruppide ja soo lõikes

Tabel 19

Post hoc võrdlus Tabel 17 tulemuste alusel – põnevuse skoor ATH sõeltesti skoorigruppide, ettevõtlikkuse ja soo koosmõju puhul

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
kõrge ettevõtlik mees	madal ettevõtlik mees	0,386	0,188	2,047	1,000
	kõrge mitteettevõtlik mees	0,384	0,155	2,483	0,377
	madal mitteettevõtlik mees	0,341	0,155	2,194	0,808
	kõrge ettevõtlik naine	0,293	0,208	1,407	1,000
	madal ettevõtlik naine	0,200	0,213	0,939	1,000
	kõrge mitteettevõtlik naine	0,406	0,149	2,732	0,185
	madal mitteettevõtlik naine	0,527	0,149	3,527	0,013
madal ettevõtlik mees	kõrge mitteettevõtlik mees	-0,002	0,157	-0,012	1,000
	madal mitteettevõtlik mees	-0,045	0,158	-0,286	1,000
	kõrge ettevõtlik naine	-0,092	0,210	-0,440	1,000
	madal ettevõtlik naine	-0,186	0,214	-0,868	1,000
	kõrge mitteettevõtlik naine	0,020	0,151	0,133	1,000
	madal mitteettevõtlik naine	0,141	0,152	0,931	1,000
kõrge mitteettevõtlik mees	madal mitteettevõtlik mees	-0,043	0,115	-0,376	1,000
	kõrge ettevõtlik naine	-0,090	0,180	-0,501	1,000
	madal ettevõtlik naine	-0,184	0,185	-0,994	1,000

Post hoc võrdlus Tabel 17 tulemuste alusel – põnevuse skoor ATH sõeltesti skoorigruppide, ettevõtlikkuse ja soo koosmõju puhul

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p_{bonf}</i>
	kõrge mitteettevõtlik naine	0,022	0,106	0,207	1,000
	madal mitteettevõtlik naine	0,143	0,107	1,338	1,000
madal mitteettevõtlik mees	kõrge ettevõtlik naine	-0,047	0,181	-0,261	1,000
	madal ettevõtlik naine	-0,141	0,186	-0,758	1,000
	kõrge mitteettevõtlik naine	0,065	0,107	0,610	1,000
	madal mitteettevõtlik naine	0,187	0,108	1,725	1,000
kõrge ettevõtlik naine	madal ettevõtlik naine	-0,094	0,232	-0,404	1,000
	kõrge mitteettevõtlik naine	0,112	0,175	0,641	1,000
	madal mitteettevõtlik naine	0,234	0,176	1,327	1,000
madal ettevõtlik naine	kõrge mitteettevõtlik naine	0,206	0,180	1,143	1,000
	madal mitteettevõtlik naine	0,327	0,181	1,809	1,000
kõrge mitteettevõtlik naine	madal mitteettevõtlik naine	0,121	0,098	1,236	1,000

Märkus. p-väärtus kohandatud 8 grupi võrdluseks, kõrge = kõrge ATH sõeltesti skoorigrupp, madal = madal ATH sõeltesti skoorigrupp

Tabel 20

Põnevuse skoor madala ja kõrge ATH tähelepanematus skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadus- aste	Keskmise ruut	<i>F</i>	<i>p</i>
Ettevõtlikkus	2,284	1	2,284	5,395	0,021
ATH tähelepanematus skoor	0,066	1	0,066	0,156	0,693
Sugu	0,764	1	0,764	1,804	0,180
ATH tähelepanematus skoor * ettevõtlikkus	0,002	1	0,002	0,004	0,950
Ettevõtlikkus * sugu	0,029	1	0,029	0,068	0,794
Sugu * ATH tähelepanematus skoor	0,005	1	0,005	0,013	0,911
ATH tähelepanematus * sugu * ettevõtlikkus	0,059	1	0,059	0,140	0,708
Jäägid	156,239	369	0,423		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 21

Post hoc võrdlus Tabel 20 tulemuste alusel – põnevuse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

	Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
ettevõtlik mitteettevõtlik	0,202	0,089	2,264	0,024

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH tähelepanematus skoorigruppide ja soo lõikes

Tabel 22

Põnevuse skoor madala ja kõrge ATH hüperaktiivsuse skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadus- aste	Keskmise ruut	<i>F</i>	<i>p</i>
Sugu	0,805	1	0,805	1,948	0,164
Ettevõtlikkus	1,677	1	1,677	4,059	0,045
ATH hüperaktiivsuse skoor	2,751	1	2,751	6,659	0,010
Sugu * ettevõtlikkus	0,139	1	0,139	0,337	0,562
ATH hüperaktiivsuse skoor * sugu	0,040	1	0,040	0,098	0,755
Ettevõtlikkus * ATH hüperaktiivsuse skoor	0,695	1	0,695	1,682	0,196
ATH hüperaktiivsuse * sugu * ettevõtlikkus	0,369	1	0,369	0,892	0,345
Jäägid	152,463	369	0,413		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 23

Post hoc võrdlus Tabel 22 tulemuste alusel – põnevuse skoor ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
ettevõtlik	mitteettevõtlik	0,152	0,085	1,790	0,074

Märkus. Tulemused on keskmistatud ATH hüperaktiivsuse skoorigruppide ja soo lõikes

Tabel 24

Post hoc võrdlus Tabel 22 tulemuste alusel – põnevuse skoor kõrge ja madala ATH hüperaktiivsuse täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
kõrge	madal	0,228	0,085	2,684	0,008

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja soo lõikes

Tabel 25

Sotsiaalsete elamuste skoor madala ja kõrge ATH üldskooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadus-aste	Keskmise ruut	<i>F</i>	<i>p</i>
Ettevõtlikkus	0,656	1	0,656	1,357	0,245
Sugu	1,409	1	1,409	2,917	0,089
ATH üldskoor	0,754	1	0,754	1,560	0,212
Ettevõtlikkus * sugu	0,055	1	0,055	0,114	0,736
ATH üldskoor * ettevõtlikkus	4,393e-5	1	4,393e-5	9,094e-5	0,992
Sugu * ATH üldskoor	6,948e-6	1	6,948e-6	1,438e-5	0,997
ATH üldskoor * sugu * ettevõtlikkus	1,861e-4	1	1,861e-4	3,853e-4	0,984
Jäägid	178,250	369	0,483		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 26

Post hoc võrdlus Tabel 25 tulemuste alusel – sotsiaalsete elamuste skoor meestel ja naistel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
mees	naine	-0,106	0,091	-1,170	0,243

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja ATH üldskoori gruppide lõikes

Tabel 27

Sotsiaalsete elamuste skoor madala ja kõrge ATH sõeltesti skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadusaste	Keskmise ruut	<i>F</i>	<i>p</i>
Ettevõtlikkus	0,565	1	0,565	1,201	0,274
Sugu	1,355	1	1,355	2,879	0,091
ATH sõeltesti skoor	4,019	1	4,019	8,538	0,004
Ettevõtlikkus * Sugu	0,060	1	0,060	0,127	0,722
ATH sõeltesti skoor * ettevõtlikkus	0,904	1	0,904	1,920	0,167
Sugu * ATH sõeltesti skoor	0,075	1	0,075	0,160	0,689
ATH sõeltesti skoor * sugu * ettevõtlikkus	0,192	1	0,192	0,407	0,524
Jäägid	173,714	369	0,471		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 28

Post hoc võrdlus Tabel 27 tulemuste alusel – sotsiaalsete elamuste skoor meestel ja naistel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
mees	naine	-0,103	0,089	-1,152	0,250

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja ATH sõeltesti skoorigruppide lõikes

Tabel 29

Post hoc võrdlus Tabel 27 tulemuste alusel – sotsiaalsete elamuste skoor kõrge ja madala ATH sõeltesti skooriga täiskasvanutel

		Keskmine erinevus	Standardviga	<i>t</i>	<i>p</i> _{bonf}
kõrge	madal	-0,121	0,089	-1,365	0,173

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja soo lõikes

Tabel 30

Sotsiaalsete elamuste skoor madala ja kõrge ATH tähelepanematuse skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Faktor	Statistik	Vabadusaste	<i>p</i>
Ettevõtlikkus	0,241	1	0,623
ATH tähelepanematuse skoor	11,565	1	< ,001
Sugu	2,173	1	0,140

Tabel 31

Post hoc võrdlus Tabel 30 tulemuste alusel – sotsiaalsete elamuste skoor kõrge ja madala ATH tähelepanematus skooriga täiskasvanutel

Võrdlus	z	W_i	W_j	p	p_{bonf}	p_{holm}
kõrge - madal	-3,401	172,914	211,541	< ,001	< ,001	< ,001

Tabel 32

Sotsiaalsete elamuste skoor madala ja kõrge ATH hüperaktiivsuse skooriga ettevõtlikel ja mitteettevõtlikel täiskasvanutel

Juhtumid	Ruutude summa	Vabadus-aste	Keskmise ruut	F	p
Ettevõtlikkus	0,394	1	0,394	0,820	0,366
Sugu	1,298	1	1,298	2,701	0,101
ATH hüperaktiivsuse skoor	1,362	1	1,362	2,835	0,093
Ettevõtlikkus * Sugu	0,013	1	0,013	0,027	0,871
ATH hüperaktiivsuse skoor * ettevõtlikkus	0,329	1	0,329	0,685	0,408
Sugu * ATH hüperaktiivsuse skoor	0,010	1	0,010	0,020	0,887
ATH hüperaktiivsuse skoor * sugu * ettevõtlikkus	0,019	1	0,019	0,039	0,843
Jäägid	177,294	369	0,480		

Märkus. II tüüpi ruutude summa

Tabel 33

Post hoc võrdlus Tabel 32 tulemuste alusel – sotsiaalsete elamuste skoor kõrge ja madala ATH hüperaktiivsuse skooriga täiskasvanutel

	Keskmine erinevus	Standardviga	t	p_{bonf}
kõrge madal	0,169	0,092	1,842	0,066

Märkus. Tulemused on keskmistatud ettevõtlikkuse ja soo lõikes

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Loona Paula Peetso